

Співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права: теоретичні аспекти

*Панченко Ірина Миколаївна¹, Ткаченко Ольга Миколаївна²,
Підлісний Євген Васильович³*

Опубліковано	Секція	УДК
16.01.2023	Право	341

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7568451>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. В умовах сьогодення, коли міжнародні відносини від державами, глобалізаційні зміни та виклики сьогодення потребують міжнародного регулювання та закріплення міжнародного права, як основної правової системи, необхідним є ретельне та ефективне співвідношення міжнародного та національного (внутрішньодержавного) права. Актуальність даної теми полягає у проведенні дослідження спрямованого на встановлення особливостей співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права у зв'язку із змінами, які відбуваються в сучасному світі. Метою проведення даного дослідження являється проведення комплексного аналізу процесу співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права, а також їхнього взаємозв'язку задля укріплення України на міжнародній арені.

Результатами дослідження є визначення основних понять та термінів; охарактеризовано міжнародне право як систему; з'ясовано та проаналізовано історію становлення міжнародного права; досліджено різницю між національним та міжнародним правом, а також встановлено необхідність їхнього співвідношення; встановлено проблеми, які існують в процесі співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права; визначено та проаналізовано теорії та концепції співвідношення міжнародного і національного права та з'ясовано їхню застосованість в умовах сьогодення; здійснено дослідження та аналіз зв'язку між міжнародним правом та національним правом України.

Запропоновано, у питанні майбутнього дослідження процесу співвідношення міжнародного та національного права, удосконалення нормативно-правової бази, яка регулює чи закріплює даний процес, а також вирішення проблем, котрі виникають під час співвідношення внутрішньодержавного права та міжнародного. Положення, які закріплені у даній статті становлять практичну цінність насамперед для державних органів та уповноважених осіб до повноважень яких віднесено здійснення процесу

¹ кандидат юридичних наук, доцент кафедри економіки та морського права, Херсонська державна морська академія, м. Херсон, пр-т Ушакова, 20, Юридична адреса на час війни: м. Одеса, вул. Канатна, 99, <https://orcid.org/0000-0003-4545-3794>

² кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і права ННІ ЕіУ, Навчально-науковий інститут економіки і управління Національного університету харчових технологій, м.Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-1468-8091>

³ кандидат педагогічних наук, доцент кафедри економіки та соціально-поведінкових наук, Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, м. Умань, вул. Садова 2, <https://orcid.org/0000-0003-3127-2116>

співвідношення міжнародного та національного права, а також для законодавців, на яких покладено удосконалення та розроблення нормативно-правової бази, яка більш конкретніше визначатиме статус міжнародного права в Україні.

Ключові слова: національне право; теорія права; міжнародне право; імплементація; міжнародний договір; дуалістична теорія; моністична теорія; принцип міжнародного права «*pacta sunt servanta*».

Correlation between international and domestic law: theoretical aspects

Annotation. In today's conditions, when international relations between states, globalization changes and today's challenges require international regulation and consolidation of international law as the main legal system, a careful and effective correlation of international and national (domestic) law is necessary. The relevance of this topic lies in conducting a study aimed at establishing the peculiarities of the relationship between international and domestic law in connection with the changes taking place in the modern world. The purpose of this study is to carry out a comprehensive analysis of the process of the correlation of international and domestic law, as well as their interrelationship for the strengthening of Ukraine on the international arena.

The results of the study are the definition of basic concepts and terms; international law as a system is characterized; the history of the formation of international law was clarified and analyzed; the difference between national and international law was investigated, and the necessity of their correlation was established; the problems that exist in the process of comparing international and domestic law are identified; theories and concepts of the relationship between international and national law are defined and analyzed, and their applicability in today's conditions is clarified; a study and analysis of the connection between international law and the national law of Ukraine was carried out.

It is proposed, in the matter of the future study of the process of the correlation of international and national law, to improve the legal framework that regulates or consolidates this process, as well as to solve problems that arise during the correlation of domestic and international law. The provisions laid down in this article are of practical value, first of all, for state bodies and authorized persons whose powers include the implementation of the process of balancing international and national law, as well as for legislators, who are entrusted with the improvement and development of a regulatory legal framework that will more specifically determine the status international law in Ukraine.

Keywords: national law; theory of law; international law; implementation; international agreement; dualistic theory; monistic theory; principle of international law «*pacta sunt servanta*».

Вступ

Проблема співвідношення міжнародного та національного права є однією із центральних у теорії міжнародного права. Так, початок вирішення зазначеної проблеми простежується у працях І. Канта, Г. Гроція та Б. Спінози [1]. Питання співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права вже протягом багатьох років залишається питанням дискурсу між науковцями, і є одним із найважливіших аспектів розуміння права, яке носить не тільки теоретичне, але й практичне значення. До прикладу, М. Козюбра зазначає, що за останні десятки років правознавцями та науковцями питанню співвідношення міжнародного і національного права присвячена чимала кількість праць [2, ст. 4].

Питання дослідження співвідношення міжнародного та національного права не втрачає актуальності у зв'язку із швидкоплинними змінами та появою нових відносин у

суспільстві, які потребують регулювання. Також, на особливості співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права впливають глобалізаційні та технологічні зміни, які потребують закріплення нових прав та інститутів, а також приведення національного права, яке повинно регулювати ці права та інститути до міжнародних стандартів та вимог міжнародного права.

Як міжнародне право, так і національне знаходяться у процесі постійного розвитку та удосконалення. Спочатку національне право країн впливало та створення та розвиток міжнародного права, та з часом національне право держав формується і удосконалюється під впливом міжнародного правом.

Е. Денза зазначає, що співвідношення між нормами міжнародного та національного права також вливає і на статус держави на міжнародній арені та утвердження її як рівноправного члена міжнародного співтовариства [3]. Н. Мельниченко зазначає, що прогресивний вплив зарубіжних законодавчих норм підтверджується також тим, що вітчизняні законодавці та практики все частіше звертаються до досвіду зарубіжного права задля вирішення тих чи інших питань, що спровоковано появою в останні роки низки можливостей вивчення нормативно-правових актів, судової практики, доктрини [15].

Дослідження питання співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права сприятиме розкриття сутті міжнародного права, проведення аналізу взаємозв'язку між міжнародним та національним правом, а також з'ясування ролі міжнародного права у національному законодавстві і навпаки визначення ролі впливу національного законодавства на формування та розвиток міжнародного права.

Метою даного дослідження є здійснення теоретичного аналізу процесу співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права, визначення теорій та концепцій даного співвідношення, а також з'ясування стану взаємозв'язку міжнародного та національного права в Україні.

Серед основних завдань даної статті необхідно виокремити: з'ясування суті міжнародного права, які правової системи та його впливу на національне право; встановлення проблем, які виникають під час співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права; виявити особливості взаємодії норм міжнародного права і норм національного права в умовах сьогодення; здійснити аналіз теорій та концепцій співвідношення міжнародного та національного права; визначити способи взаємодії міжнародного та внутрішньодержавного права; дослідження особливостей співвідношення та взаємозв'язку міжнародного права з національним правом України.

Результати

Протягом багатьох років міжнародне право було відмежоване від національного. Перший етап розвитку процесу співвідношення міжнародного та національного права припадає на XVI століття, коли міжнародне право починає формуватися та становитись самостійною наукою. А. Хоменко зазначала, що саме XVI століття вважають століттям формування міжнародного права, оскільки в цей час зростає число договорів та формуються звичаї, а також норми міжнародного права поступово починають проникати у політику [4, ст. 9]. В часи існування абсолютних монархій міжнародне право покликано було регулювати відносини від монархами, у руках яких знаходилася вся влада. У часи абсолютних монархій в Європі міжнародне право хоч і відображалось на зобов'язаннях держави у національному праві, проте вже ж таки міжнародне право покликано бути регламентувати відносини виключно між монархами, а національне між монархами та їхніми підданими. Актуальність розуміння необхідності співвідношення міжнародного та національного права посилилось в XX столітті, коли стало зрозумілим, що без створення ефективного міжнародного права, його імплементація в національне

законодавство держав та ретельне його дотримання неможливим є нормального, безпечного та мирного співіснування всіх держав у світі.

Міжнародне право відіграє важливу роль при вирішенні конфліктів, які виникають між державами. Так, у нормах міжнародного права закріплено, що в міжнародних відносинах всі сторони вважаються рівноправними, а конфлікт між має бути вирішений на основі міжнародного права, справедливо та неупереджено.

Україна, не дивлячись на багатотисялітню історію, вважається «молодою країною». Здобувши свою незалежність в 1991 році Україні необхідно було створювати та формувати власне законодавство, яке відповідало не тільки державним інтересам, але й закріпило б її на міжнародній арені. Закріплення в Основному Законі України – Конституції України норм щодо поваги та дотримання міжнародного права заклало в Україні умови початку наближення, приєднання та співвідношення внутрішньодержавного права України до міжнародного права. Так, в Конституції України закріплено, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва із міжнародним співтовариством відповідно до загально визнаних принципів та із дотримання норм міжнародного права [5]. Також, на підтвердження активного процесу співвідношення та взаємозв'язку міжнародного права та внутрішньодержавного права України необхідно навести положення статті 9 Конституції України, в якій зазначається проте, що чинні міжнародні договори визнаються частиною національного законодавства України у випадку надання згоди Верховною Радою України на їх обов'язковість [5]. Варто й зазначити про те, що чимала кількість правових актів України, серед яких Цивільний кодекс України, Господарський кодекс, Митний кодекс та інші містять положення про те, що у випадку виникнення суперечностей між нормами міжнародного договору чи акту та нормами національного законодавства пріоритет надається положенням, які закріплені в міжнародному договорі.

Під поняттям «міжнародне право» необхідно розуміти систему правових норм, прийнятих уповноваженими суб'єктами і які покликані регулювати міжнародні відносини з метою забезпечення миру, безпеки та дотримання і захисту прав людини.

Основні відмінності між внутрішньодержавним та міжнародним правом полягають в тому, що:

- норми міжнародного права створюються самими суб'єктами міжнародного права, насамперед державами, а у внутрішньодержавному праві правові норми створюються спеціально уповноваженими органами (законодавчими, судовими чи виконавчими органами);
- наявний особливий предмет регулювання, а саме у міжнародному праві регулюванню підлягають відносини між суб'єктами міжнародного права, а в національному праві відносини між суб'єктами внутрішньодержавного права, які знаходяться в межах юрисдикції певної країни;
- особливий суб'єкт права. Так, в національному праві, як правило, суб'єктами права є: фізичні особи, юридичні особи, органи державної влади та місцевого самоврядування, громадські організації тощо. У свою чергу суб'єктами міжнародного права є державами, народи та нації, міжнародні організації, державоподібні утворення тощо;
- наявність особливої сутності права, а саме: норми міжнародного права носять загальнодемократичний характер, а норми національного права у свою чергу залежать від сутності та устрою держави (соціалістичні, демократичні тощо);
- відмінність у джерелах права. Так, для міжнародного права притаманні наступні джерела права: міжнародний звичай, міжнародний договір, рішення міжнародних

організацій того. Для внутрішньодержавного джерелами права являються закони та підзаконні акти [1].

Ефективне співвідношення міжнародного та національного права сприятиме виконанню наступних завдань: забезпеченню, дотриманню та захисту прав людини; забезпечення миру та безпеки у світі; сприяння культурному розвитку людства; дотримання діалогу між країнами; інтернаціоналізація виробництва; ефективне регулювання світової економіки тощо.

У співвідношенні міжнародного та національного права існує явище «верховенства міжнародного права». Так, держава яка ратифікувала певний міжнародний акт чи взяла на себе зобов'язання за певним міжнародним договором повинна неухильно та в обов'язковому порядку його дотримуватися. Також, концепція верховенства міжнародного права виражається у здійсненні нагляду за порушенням прав людини, як на міжнародному, так і на національному рівні. Л. Кодра вважав, що концепція верховенства міжнародного права є потужним інструментом, які регулюють поведінку та відносини не тільки між державами, але й між іншими суб'єктами міжнародного права [6, ст. 4]. Одним із важливих принципів, відповідно до якого відбувається співвідношення міжнародного та національного права є принцип *pacta sunt servanda*, який означає що договорів потрібно дотримуватися та виконувати [7]. Даний принцип закріплює, що з моменту набуття чинності міжнародного договору, який був підписаний державою, він набирає обов'язкової сили та підлягає дотриманню і виконанню. Даний принцип в певній мірі дотримується і на законодавчому рівні України, оскільки, як зазначалося вище, у випадку виникнення протиріч між національним законодавством України та міжнародним договором, пріоритет повинен надаватися останньому.

Необхідно зазначити, що у процесі співвідношення внутрішньодержавного (національного) та міжнародного права існує ряд проблем, які потребують негайного вирішення. Вагомою проблемою є визначення рівня впливу міжнародного права на національне право, і навпаки [7]. Варто визнати, що між внутрішньодержавним та міжнародним правом існує взаємозв'язок. Так, міжнародне право здійснює вагомий вплив на формування національного права, закладаючи основні принципи та норми в правовій системі, починаючи від особливостей регулювання та захисту прав людини і закінчуючи формуванням та регламентацій окремих інституцій і галузей. У свою чергу національне право впливає на формування всієї системи міжнародного права (прийняття міжнародних актів чи договорів), оскільки міжнародне право враховує національні особливості кожної із країн світу і на підставі цього вже регулює ті чи інші відносини. Ще однією проблемою співвідношення міжнародного та національного права є різна структура правової норми. Так, правові норми національного законодавства складаються із диспозиції, гіпотези та санкції, а правова норма міжнародного права майже ніколи не мають санкції чи гіпотези. Тому диспозиції правових норм як міжнародного права, так і національного регулюючи одне й те ж питання мають узгоджуватися. Також, як проблему співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права, необхідно виділити існування колізії між національною та міжнародною правовою нормою, які покликані регулюванні одні й ті ж самі відносини.

Щодо проблем співвідношення внутрішньодержавного права України та міжнародного права потрібно зазначити, що вагомою проблемою є витання правової регламентації даного процесу у законодавстві України. На думку науковців та правників України, в Конституції України, на відмінну від конституцій інших країн, не має чіткого закріплення та регулювання даного питання.

Існують дві загальновідомі та вживані теорії співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права: моністична та дуалістична [8]. Варто зазначити про те, що в межах моністичної та дуалістичної теорії виділяються п'ять концепцій співвідношення міжнародного та національного права, а саме: примата міжнародного права над внутрішньодержавним; верховенство однієї системи над іншою; верховенства кожної із двох систем у своїй сфері з урахуванням складності взаємовідносин між ними; примата внутрішньодержавного права над міжнародним правом; існування двох самостійних, рівноправних, взаємозалежних міжнародної і внутрішньодержавної правових систем [4].

У відповідності до дуалістичної теорії міжнародне та національне право розвиваються паралельно. Дослідники, які займалися вивченням дуалістичної теорії співвідношення міжнародного та національного права порівнювати ці правові системи із колами, які тісно дотикаються один до одного, проте ніколи не перетинаються. Дуалістична теорія співвідношення виходить із того, що жоден із правопорядків (міжнародний чи національний) не можуть замінити один одного чи створити норми для іншого [9]. Так, за даною теорією, як і міжнародне право та внутрішньодержавне право регулюють свої власні сфери регулювання, тобто міжнародне право регулює міжнародні відносини, а внутрішньодержавне право – відносини між юридичними та фізичними особами, громадськими організаціями, державними органами тощо. Міжнародне та національне право не існують ізольовано, вони здійснюють вплив один на одного, проте кожне із них має авторитет щодо іншого у своїй правовій системі. Проте, варто зазначити, що дуалістична теорія у сучасному світі має ряд недоліків та в певній мірі не відповідає викликам сьогодення. Так, дана теорія не дає пояснення правотворчій діяльності міжнародних організацій, акти яких можуть в майбутньому стати частиною національного законодавства держав. Ю. Волошин наголошував на тому, що ще одним прикладом недоцільності і неефективності дуалістичної теорії є право Європейського Союзу, яке формувалося на основі міжнародного права, та яке з часом набуло ознак наднаціонального права, а також в якому не можливо простежити чіткого розмежування між національним та міжнародним правом [10].

У свою чергу моністична теорія співвідношення національного та міжнародного права виражається в тому, що національне та міжнародне право поєднують один одного та утворюють єдиний правопорядок чи принаймі декілька правопорядків, які є узгодженими між собою [6]. Так, відповідно до даної теорії норми міжнародного права можна безпосередньо застосовувати у національному законодавстві. Тобто можна зазначити, що міжнародне та національне право є двома елементами (складовими) однієї цілісної системи.

В рамках моністичної теорії виділяють дві концепції співвідношення міжнародного та національного права: монізм з приматом міжнародного права та монізм з приматом національного права [11]. Прихильники концепції моністичної теорії з приматом національного права, що міжнародне право є похідним правом від внутрішньодержавного права, а внутрішньодержавне право у свою чергу не підпорядковується міжнародному праву. Так, національне право є пріоритетним, а норми міжнародного права можуть бути застосовані у випадку, якщо це не заборонено національним правом. Проте дана концепція піддавалися неодноразовій критиці, і на даний час майже не застосовується демократичними країнами, оскільки протягом багатьох років зазначена концепція використовувалась тоталітарними країнами з метою обґрунтування пріоритету та цінності своїх національних систем права.

Концепція моністичної теорії з приматом міжнародного права була темою наукових праць Г. Кельзена, який був одним із найвидатніших прихильників даної концепції. Він стверджував, що міжнародне право є вищим стосовно кожної із

національних правових систем світу [4, ст. 12]. Дана концепція передбачає закріплення на національному рівні пріоритету міжнародних договорів, і у випадку виникнення протиріч між національними та міжнародними нормами, пріоритет має надаватися саме міжнародним. У зв'язку із глобалізаційними процесами у світі та підвищенням авторитету міжнародного права дана концепція набуває все більшої популярності серед науковців. Проте і зазначена концепція піддається критиці та є повністю допрацьованою. Основним недоліком концепції монізму із приматом міжнародного права є те, що держави нерідко намагаються довести та закріпити перевагу внутрішньодержавного права.

Ю. Волошин аналізуючи моністичну теорію співвідношення міжнародного та національного права вважав, що моністи – це прибічники світового права, які передбачали та прагнули створити єдину систему правового регулювання [10].

Необхідно зазначити, що застосування тої чи іншої теорії співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права залежить від особливостей та правової системи кожної із країн світу. Багато вчених не є прихильниками жодної із теорій співвідношення вважаючи, що наслідки і положення обох теорій суперечать та перешкоджають діяльності національних та міжнародних органів. У питанні співвідношенні міжнародного та національного піддають критиці як моністичну, так і дуалістичну теорію, зазначаючи, що нерідко під час вирішення певної справи в суді створюється протиріччя між національним та міжнародним правом, оскільки застосування тієї чи іншої теорії співвідношення може призводити до ефективного вирішення справи, у силу того, що міжнародні чи національні правові норми можуть застосовуватися невірно. Бувають випадки коли одна теорія співвідношення міжнародного та національного права вступає в протиріччя з іншою. Так, у випадку дискусія між двома теоріями М. Чіам зазначала, що альтернативою конфліктуючим теоріям монізму та дуалізму є плюралізм [12]. Так, плюралізм сприяє гармонізації національного та міжнародного права у зв'язку із інтеграційними та глобалізаційними процесами, які відбуваються на даний час у світі. Варто зазначити, що загалом кожна країна на державному рівні сама визначає власну систему чи теорію співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права.

Щодо питання визначення теорії співвідношення міжнародного та національного права України варто зазначити, що пріоритет надається моністичній теорії, проте варто зазначити, що в Україні відсутня чітка регламентація даного питання, що потребує вирішення на державному рівні. Варто зазначити, що сучасні реалії в Україні, а саме розпочата повномасштабна війна на території України та євроінтеграційний курс України впливають та вимагають ефективного здійснення процесу співвідношення між національним та міжнародним правом. Проте, як зазначають Н. Титова та Х. Меренюк, досвід України в питанні регулюванні тих чи інших відносин чи вирішення певних проблем може бути корисним для міжнародної спільноти, зокрема щодо регулювання певних питань під час воєнного стану та імплементації міжнародних актів у національне законодавство [13].

Як зазначалося вище, міжнародне право та внутрішньодержавне право взаємодіють між собою, оскільки внутрішньодержавне право впливає на формування і розвиток міжнародних норм та принципів, а міжнародне право, у свою чергу, впливає на еволюції національних правових систем кожної із країн світу. Варто зазначити, що національне право безпосередньо впливало на створення міжнародного права, оскільки саме із особливостей національних правових систем міжнародна система черпала формування тих чи інших інститутів міжнародного права, створення міжнародних норм, поділ міжнародного права на приватне і публічне та багато іншого.

Одним із основних способів взаємодії міжнародного та національного права є імплементація. Під поняттям «імплементація» необхідно розуміти сукупність інституційних чи організаційно-правових заходів, які спрямовані на реалізацію прийнятих державою міжнародно-правових зобов'язань [14]. Так, імплементація сприяє процесу співвідношення міжнародного та національного права. Також, варто зазначити про те, що перед тим як державні органи приймають нормативний акт або закріплюють в законодавстві правову норму, відбувається перевірка відповідного правового акту чи норми загальноприйнятим цінностям, принципам та правилам, які закріплені в міжнародному праві. У процесі приєднання держави до різноманітних міжнародних організацій чи укладення і підписання міжнародних договорів відбувається розвиток національного права за рахунок міжнародного. Серед способів взаємозв'язку та співвідношення міжнародного та національного права можна ще виокремити процедуру трансформації. Під поняттям «трансформація» необхідно розуміти перебудову тексту міжнародно акту чи міжнародно-правової норми у відповідності із національним законодавством. Трансформація не означає зміну правового змісту міжнародної норми, навпаки сенс зберігається, просто норми міжнародного права пристосовуються до особливостей національного законодавства та «мови» законодавця. Процес трансформації сприяє тому, що міжнародне право стає основою появи (створення) національного законодавства.

Висновки

Підсумовуючи все вищенаведене можна зазначити, що проблема співвідношення міжнародного та національного права не є новою, вона завжди існувала з моменту створення міжнародної правової системи. Міжнародне та внутрішньодержавне право є окремими правовими системами, із своїми особливостями, предметом регулюванням, об'єктом та суб'єктом, проте разом складаються єдину систему право, яка покликана регулювати ті чи інші відносини. Із самого початку формування міжнародного права його основу становило національне законодавство.

На сучасному етапі розвитку суспільства та у відповідності із викликами сьогодення варто зазначити, що міжнародне беззаперечно впливає на формування та розвитку національного законодавства кожної країни світу, і Україна не є виключенням. Відносини, які виникають між державами у результаті співпраці в тій чи іншій галузі потребують регулювання виникаючих відносин саме на підставі міжнародного права. Проте міжнародне право не може існувати окремо від національне, оскільки саме на підставі національного права відбувалося створення міжнародного права, наприклад процес створення правових норм чи поділ міжнародного права на публічне і приватне.

З метою дослідження та ефективного співвідношення міжнародного та національного права науковцями було розроблено дві теорії співвідношення: моністичну та дуалістичну, які у свою чергу складаються із п'яти концепцій, які покликані визначити взаємозв'язок між двома правовими системами або навпаки визначити пріоритет однієї над іншою.

Аналіз та дослідження питання співвідношення міжнародного та національного права є корисним для України, а саме для розвитку правової системи України та закріпленні її на міжнародній арені як повноправного учасника. Варто також зауважити, що подальшого удосконалення потребує нормативно-правова база, котра регулює співвідношення та взаємозв'язок міжнародного та національного права України, оскільки не існує чіткої регламентації в законодавстві. Тому, науковцям які в подальшому досліджуватимуть питання співвідношення міжнародного та національного права необхідним є ретельне з'ясування взаємозв'язку між міжнародним та національним правом, їхнього впливу один на одного, удосконалення процесу їхнього

співвідношення, а також удосконалення або розвиток існуючих концепцій процесу співвідношення.

Список використаних джерел

1. Степаненко К. Міжнародне право. Конспект лекцій. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро. 2019. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/kzpd/l12.5.pdf> (дата звернення: 10.01.2023).
2. Козюбра М. І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем. *Наукові записки Національного університету "Києво-Могилянська академія"*. 2016. Т. 181. С. 3–11.
3. Denza E. 13. The relationship between international and national law. In *International Law*. Oxford University Press. 2018. URL: <https://doi.org/10.1093/he/9780198791836.003.0013> (дата звернення: 10.01.2023).
4. Хоменко А.В. Міжнародне право та внутрішнє право держав: співвідношення та взаємодія. Дипломна робота на здобуття ступеня бакалавр спеціальності "Міжнародне право". Національний авіаційний університет. Київ, 2022. 66 с.
5. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)* № 30. 1996. С. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.01.2023).
6. Kodra L. The relationship between international law and national law. *Global Journal of Politics and Law Research*. 2017. P.1-11. URL: <http://www.eajournals.org/wp-content/uploads/The-relationship-between-international-law-and-national-law.pdf> (date of access: 10.01.2023)
7. Алексеев С. Імплементация норм международного права как конституционно-правовой засіб взаємодії міжнародного та національного конституційного права. Міжнародне право. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. №5. 2019. 60-74 с. <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1747/1630>
8. Ammann O. Chapter 3 Interpreting International Law in Context – Domestic Specificities. *Domestic Courts and the Interpretation of International Law*. 2020. 62-130 pp. <https://brill.com/display/book/9789004409873/BP000005.xml>
9. Sahai B. Relationship between international law and municipal law. *Law notes*. 2020. 2 p. <https://www.intolegalworld.com/note?title=relationship-between-international-law-and-municipal-law>
10. Волошин Ю. Дуалістична доктрина співвідношення національного й міжнародного права: історія формування та сучасний зміст в умовах міждержавної інтеграції. *Держава і право*. Вип. 52. 2011. С. 162-167. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/34105>
11. Теорія міжнародного права : навч.-метод. посібник; за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Херсон : Гельветика, 2020. 224 с.
12. Карвацька С. Б. Співвідношення міжнародного та національного правопорядків. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 6. Т. 2. С. 275–281.
13. Tytova N., Mereniuk K. Digital literacy of future teachers in the realities of large-scale military aggression (Ukrainian experience). *Futurity Education*. 2022. P.43–54. URL: <https://doi.org/10.57125/fed/2022.10.11.33> (date of access: 10.01.2023)
14. Sehrawat V. Implementation of International Law in Indian Legal System. *Florida Journal of International Law*. 2019. Vol. 31. Iss. 1. Article 4. 25 p.

URL: <https://scholarship.law.ufl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1050&context=fjl>
(date of access: 10.01.2023)

15. Melnychenko, N. (2021). Claim and its modern modifications: definitions of the future. *Futurity Economics & Law*, 1(1). URL: <https://doi.org/10.57125/FEL.2021.0325.1> (date of access: 10.01.2023)